

Vesa Koivisto (Joensuu)

Karjalan kielestä ja sen tutkimuksesta 2000-luvulla

Kirjoitus perustuu Suomalais-Ugrilaisessa Seurassa 17.2.2017 pidettyyn esitelmään.

Karjalan kieli on meille suomalaisille naapurikieli ja lisäksi myös läheinen suku-kieli, mutta monelle kylläkin myös varsin tuntematon kieli. Käsittelem tässä kirjoituksessa karjalan kieltä ja sen asemaa ja tutkimusta 2000-luvun yhteiskunnassa, etenkin Suomessa. Tarkoitin nimityksellä *karjala* totunnaiseen tapaan kahdesta päämurteesta koostuvaa kielialuetta, ns. *karjala-aunusta*, jonka päävarieteetit ovat *aunuksenkarjala* eli livvinkarjala sekä *varsinaiskarjala*, joka jakautuu kahtia pohjoismurteeseen eli *vienankarjalaan* ja etelämurteeseen eli *eteläkarjalaan*.

Karjalan kieltä puhutaan kahdessa valtiossa, Venäjällä ja Suomessa. Karjala on itämerensuomalainen kieli, ja tämän kieliryhmän kielistä karjalan naapureina ovat idässä lyydi ja vepsä, lännessä taas lähimpänä ovat suomen itämurteet, joilla on yhteisiä juuriakin karjalan kielen kanssa. Karjalan ja suomen kielet ovat siten vierekkäiset lenkit itämerensuomalaisten kielten ja murteiden ketjussa, joka on vanhastaan levittäytynyt Suomenlahden ympäri. Nykyään karjalan tärkeimmät, todelliset naapurikieliset ovat Venäjällä venäjä ja Suomessa suomi.

Karjala on vanha maantieteellinen alue. Se on sijoittunut idän ja lännen rajalle, jossa kohtaavat kaksi valtiota ja kaksi kieltä ja samalla myös kaksi uskontoa ja kaksi kulttuurialuetta. Karjala ei ole kulttuurisesta ja kielellisestä erityisluonteestaan huolimatta koskaan muodostanut yhtenäistä hallinnollista aluetta, vaan se on jo varhain ollut jaettuna kahden valtion kesken Ruotsin ja Venäjän Karjalaan. Rajalinja näiden Karjaloiden välillä on kuitenkin elänyt vuosisatojen mittaan, mikä on samalla luonut rajapinnalle jännitteitä ja muutosvoimaa. Tässä idän ja lännen hankauksessa on muotautunut nykyinen Karjala ja karjalaisuus ja sen mukana karjalan kielikin.

Karjalan yhteiskunnallinen asema

Karjala on puhuma-alueellaan vanha kotoperäinen kieli. (*Kotoperäinen* tarkoittaa sellaista, jonka väestö on asunut alueella jo ennen alueen valtiollisten rajojen muodostumista, *alkuperäinen* taas sellaista, joka polveutuu alueen ensimmäisistä tunnetuista asukkaista. Saame on alueen alkuperäiskieli.) Karjalan kielen ohella Karjalassa on siis puhuttu muitakin kieliä. Väestöt ovat liikehtineet eri aikoina, mikä on johtanut kielten kosketuksiin, monikielisyysyteen ja kielellisten aineiden lainautumiseen ja sekoittumiseen. Karjalan alueen kielet – karjala, suomi, lyydi, vepsä, saame ja venäjä – ovatkin vaikuttaneet toistensa kehitykseen ja jättäneet toisiinsa runsaasti merkkejä itsestään. Karjalakin on suodattanut itseensä aineksia eri suunnista: idän puolelta lyydistä, vepsästä ja venäjältä sekä lännessä suomesta ja germaanisista kielistä.

Karjala on alkanut eriytyä omaksi kielekseen jo viimeistään tuhatkunta vuotta sitten. Suomesta karjalaa erottaa voimakkaampi venäjän kielen vaikutus. Naapuruus suomen kieleen ja sen murteisiin on kuitenkin koko ajan säilynyt, ja kielten keskinäiset siteet näkyvät vielä tänä päivänä sekä karjalan että suomen kielessä.

Omissa puhumavaltioissaan karjala ja suomi ovat kuitenkin kulkeneet toisiinsa nähden erilaisia polkuja ja päätyneet hyvin erilaiseen yhteiskunnalliseen asemaan. Suomi on edennyt Suomessa valtiollisena kielenä yleisesti puhutuksi kansalliskieleksi sekä kirjallisesti käytetyksi sivistys- ja hallintokieleksi. Asema itsenäisen valtion virallisena kielenä on merkinnyt suomen kielelle kaikkinaista vahvistumista ja mm. edelleen jatkuvaa puhujamäärän kasvua.

Karjalan kielen osana sen sijaan ei ole ollut päästä mukaan kansalliskielen kehitystielle, vaan karjala on elänyt lähiyhteisön käyttökielenä, kylien ja perheiden kieli-
muotona, jolla ei ole kommunikoitu kovin kauaksi ulospäin, ei asioitu valtaapitävien kanssa, ei opetettu koulussa eikä välitetty tietoa kirjallisessa muodossa. Tämä koskee karjalan kieltä niin Venäjällä kuin Suomessakin. Karjala on viime aikoina ollut paljolti suppenevan ja ikääntyvän yhteisön kieli, perheen, suvun ja lähipiirin kommunikaatioväline, jolla toisaalta nykyään on myös kirjallisia käyttöyhteyksiä ja jonka käyttöä pyritään kummassakin maassa lisäämään ja monipuolistamaan.

2000-luvun karjalan kieli on uhanalainen, Unescon luokituksessa ”definitely endangered”, mikä tarkoittaa karkeasti ottaen sitä, että lapset eivät enää puhu karjalaa ja että käynnissä on nopea lingvistinen ja etninen assimilaatio. (Tosiiasiassa aivan nuoriakin karjalan puhujia kyllä on, mutta heitä ei ole paljon.) Tällä hetkellä karjala ei ole puhumavaltioissaan koulutuksen eikä hallinnon kielenä eikä yhteiskunnassa virallisessa tai muullakaan tavalla keskeisessä asemassa. Kummassakin maassa karjalalle on leimallista puhujien kaksikielisyys, jossa karjala ei ole vahvempi kieli, vaan Suomessa karjalanpuhujien vahvempi kieli on suomi ja Venäjällä venäjä. Kyseessä on siis diglossiatilanne.

Karjalan puhujamäärä on laskenut 1900-luvulla voimakkaasti niin Suomessa kuin Venäjälläkin. Suomessa karjalan puhujien lukumäärä on pudonnut toisen maailmansodan aikaisesta runsaasta 40 000:sta ehkä vain noin kymmenesosaan. Kielen kohtaloksi on koitunut se, että sotien jälkeen karjalan suomalainen puhujayhteisö sirpaloitui ympäri maata, kun alkuperäiset puhuma-alueet Raja-Karjalassa jouduttiin jättämään, ja myöhempi kehitys johti varsin kattavaan kielenvaihtoon. Tietoja karjalan kielen puhujamäärästä ei löydy mistään Suomen väestötilastoista; karjalan puhujia ei ole koskaan rekisteröity äidinkielenä mukaan, ja siksi lukumäärät ovat arvioita. Karjalan kielen ilmoittaminen äidinkieleksi on ollut mahdollista vasta vuodesta 2011 lähtien.

Karjalanpuhujien lukumäärän arvioissa voi tukeutua esim. tutkija Matti Jeskasen runsaat 10 vuotta sitten esittämään (2005: 278), jonka mukaan Suomessa oli tuolloin n. 5 000 karjalanpuhujaa. Vastaavasti historianutkija Tapio Hämynen (2013: 205) on arvioinut Raja-Karjalan evakkojen väestö- ja uskontotietojen pohjalta, että rajakarjalaislähtöisiä karjalan kielen puhujia olisi Suomessa ollut vuonna 2009 noin 1 700 henkeä. Kielentutkija Anneli Sarhima puolestaan arvioi, että Suomessa on tälläkin hetkellä jopa noin 11 000 vähintään melko hyvin karjalaa taitavaa ja lisäksi karjalaa

ymmärtäviä noin 20 000, jolloin kieliyhteisö yltäisi kooltaan n. 30 000:een (Sarhima 2017: 113–115). Arvio perustuu Hämyn tutkimukseen sekä ELDIA:n laajamittaisen kyselytutkimuksen tuloksiin.

Venäjällä neuvostoajan kehityksenä oli karjalaiskylien autoituminen – käytännössä autoittaminen, jonka perusteena pidettiin kylien ns. ”perspektiivittömyyttä”. Esimerkiksi 1960-luvun kuluessa Neuvosto-Karjalasta hävisi lähes 500 karjalaiskylää, mikä johti kaupungistumiseen ja samalla väestön kielelliseen venäläistymiseen. Raija Pyöli on todennut vähemmistökansojen asemasta Neuvostoliitossa, että ”[p]yrkimys yhdenmukaistavaan kulttuuris-ideologiseen yhteiskuntamalliin ei juuri antanut reuna-alueiden vähemmistöille mahdollisuuksia kansallisen identiteettinsä kehittämiseen” (Pyöli 1994: 247).

Venäjällä karjalan nykyisen puhujamäärän arviointia vaikeuttavat samankaltaiset seikat kuin Suomessakin: puhujien kaksikielisyys, yksilöiden kielitaidon arvioinnin hankaluus, toisen kielen valta-asema yhteiskunnassa sekä kansallisuuksia ja kieliä koskevien tietojen keräämiseen liittyvät käytännöt. Selvää on kuitenkin karjalan puhujamäärän jyrkkä ja pitkään jatkunut lasku. Tuoreinta ja tarkinta tietoa tästä tarjoaa ELDIA-tutkimushankkeen raportti vuodelta 2013 (Karjalainen & al. 2013), jonka perusteella voi tehdä arvion, että karjalan puhujia Venäjällä lienee tällä hetkellä ainakin 20 000–30 000, mutta on mahdollista ja jopa todennäköistä, että heitä on enemmänkin. Esimerkiksi Tverin alueen puhujamääräksi viimeisimmässä, vuoden 2010 väestönlaskennassa ilmoitettu 2 750 (mts. 24) tuntuu aivan liian pieneltä. Karjalaiskylien asukkaissa samoin kuin kylissä syntyneissä mutta nykyään muualla asuvissa on paljon piileviä karjalan taitajia, ja Sarhimaan käyttämällä laskutavalla karjalan taitajien joukko voisi laajeta paljonkin.

Kielen uhanalaisuuteen kytkeytyy sen huono yhteiskunnallinen asema suhteessa valtakieleen. Vaikka karjala ja suomi ovat lingvistisin perustein kiistatta omia kieliään, Suomessa niiden suuri samankaltaisuus on johtanut karjalan kielen kannalta epäedullisiin kielipoliittisiin asetelmiin. Karjalan puhujat ovat jääneet väliinpuotojiksi valtion kielipolitiikassa ja lainsäädännössä. Karjala on häivytetty sitä kautta, että se on pitkään eri yhteyksissä rinnastettu ja samastettu suomen kieleen ja sitä myötä saatettu luokitella lähinnä suomen murteeksi. Karjalan kieltä ei Suomessa käytetä viranomaisissa, ei opetuskielenä kouluissa ja enää varsin vähäisessä määrin kodeissakaan (lähinnä kaikkein vanhimman rajakarjalaisentyisen sukupolven kesken). Karjalan asemaa sen paremmin kuin karjalankielisten kielellisten oikeuksien edistämistä tai turvaamistakaan ei ole otettu huomioon kielilainsäädännössä.

Voi sanoa, että karjalan puhujat on jätetty Suomessa todella piiloon. Sotien jälkeen karjalasta tuli Suomessa Anneli Sarhimaan sanoin ”tehokkaasti taka-alalle työnnetty ja vaiettu kielimuoto, jonka tulisi kadota vähin äänin ja rikastuttaa suomalaisuutta murrekirjallisuuden ja arkistomateriaalien muodossa”. Ainoat karjalan kieltä koskevat hankkeet tuolloin olivat *Karjalan kielen sanakirja* sekä perinnearkistot, jotka tähtäsivät kielen ja kulttuurin etnografisointiin, mutta eivät tukeneet kielen säilymistä millään tavalla. (Sarhima 2017: 109–110.)

Suomen kouluissa ei ole koskaan opetettu karjalan kieltä eikä karjalan kielellä. Myös Suomen karjalankielisellä alueella Raja-Karjalassa koulut olivat suomenkielisiä (ja autonomian loppuaikoina 1800- ja 1900-luvun vaihteessa osa myös venäjänkielisiä). Raja-Karjalassa paikalliset opettajat saattoivat kuitenkin jossain määrin käyttää kouluissa myös paikallista kielimuotoa, vaikkakin koulujen virallinen ja tavoiteltu kielimuoto oli (huoliteltu) suomen kirjakieli. (Ks. Hämynen 2013: 187–188.)

Suomessa puhuttavien kielten laillisen aseman määrittelevät vuonna 1919 säädetty Suomen perustuslaki, jota uudistettiin perusteellisesti vuonna 1999, sekä vuonna 1922 säädetty kielilaki, joka on uudistettu vuonna 2003. Perustuslaki määrittelee Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestelmän perusteet, mukaan lukien kansalaisten perusoikeudet. Kielilaki puolestaan koskee ainoastaan perustuslain mukaisia kansalliskieliä ja määrittelee suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien kielelliset oikeudet. Sekä perustuslaissa että kielilaissa Suomen kansalliskieliksi säädetään suomi ja ruotsi ja taataan oikeus käyttää kumpaa tahansa kieltä muun muassa oikeusistuimissa ja viranomaisten kanssa asioitaessa. Perustuslain kielipykälä 17 takaa saamelaisille alkuperäiskansana sekä ”romaneille ja muille ryhmille” oikeuden pitää yllä ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan. Lisäksi on erikseen saamen kielilaki vuodelta 1991 (uudistettu 2003) ja viittomakielilaki vuodelta 2015. Karjalaa ei siis mainita missään näistä laeista. (Sarhimaa 2017: 205–206.)

Ensimmäisen maininnan Suomen lainsäädännössä karjalan kieli on saanut vuonna 2009. Suomi oli vuonna 2004 ratifoinut *Alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan* (joka on peräisin vuodelta 1994) ja tätä myötä sitoutunut soveltamaan peruskirjaa toiseen kansalliskieleensä ruotsiin, alkuperäiskieliinsä inarin-, koltan- ja pohjoissaameen sekä suomalaisen ja suomenruotsalaiseen viittomakieleen ja soveltuvilta osin romanikieleen (mutta ei karjalaan). Asetusmuutoksella vuonna 2009 peruskirjan soveltamisen piiriin otettiin myös Suomessa puhuttava karjala, mikä oli paljolti Karjalan Kielen Seuran aktiivisuuden ansiota. (Sarhimaa 2017: 209, 221–224.) Vuosi 2009 on siis karjalan kielen aseman kannalta merkkivuosi. Käytännössä kyse on siitä, että Suomi sitoutuu raportoimaan säännöllisesti kolmen vuoden välein asetuksessa mainittujen kielten tilanteesta Euroopan neuvostolle. Mutta ei muuta. Tällaista varsin pientäkin asiaa voidaan siis karjalan kielen kohdalla pitää merkittävänä.

Asetusmuutoksessa vuodelta 2009 karjala tunnustetaan autoktoniseksi (eli kotoperäiseksi) ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi. Ennen vuotta 1944 se oli alueellinen **vähemmistökieli**, kun sitä vielä puhuttiin alkuperäisillä puhumasijoillaan Suomen Raja-Karjalassa. Vaikka vuosien 2004 ja 2009 asetusten myötä alueellisia ja vähemmistökieliä koskevaa peruskirjaa sovelletaan Suomen lainsäädännössä, karjalan kielellä ei edelleenkaan ole Suomessa minkäänlaista lainsäädännössä määriteltä virallista asemaa. Virallisen vähemmistökielen aseman Suomessa ovat toistaiseksi saaneet kolme eri saamen kieltä, romanikieli, jiddişi, tataari, viittomakieli ja vanha venäjä. Karjalankieliset ovat maamme ainoa vanha kieliryhmä, jota ei mainita Suomen perustuslaissa eikä missään kansallisessa kieliasioihin liittyvässä laissa. (Sarhimaa 2017: 214–215, 218.)

Karjalan asema maamme virallisessa kielipolitiikassa on siis edelleen ratkaisevasti heikompi kuin muiden maassamme vanhastaan puhuttujen kielten. Käytännössä karjalankielisten erityisasemaa ei ole Suomessa tiedostettu eikä lainsäädännön tasolla tunnustettu. Karjalaa ei mainita perustuslaissa eikä sitä myöskään ole tähän asti haluttu sinne lisätä, vaikka kaikki muut ”kotimaiset kielet” (siis suomi ja ruotsi kansalliskielinä, saame alkuperäiskielenä, Suomen romanikieli sekä suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli) ja niiden puhujaryhmät mainitaan laissa nimeltä.

Karjalankielisten kielelliset oikeudet eivät ole eivätkä ole koskaan olleet Suomessa sillä tasolla, jolla niiden modernissa eurooppalaisessa sivistysvaltiossa tulisi olla, ja onkin selvä yhteiskunnallinen epäkohta, että Suomen maaperällä satoja vuosia puhutun vähemmistökielen tuhannet puhujat ovat jääneet vaille heille kuuluvaa huomiota lainsäädännössä. Tällä seikalla on ollut käsinkosketeltavat seuraukset karjalan kielen käyttöön, asemaan ja puhujamäärän kehitykseen.

Venäjälläkään karjalan kielen tilanne ei ole juuri sen parempi. Kielen käyttöalat ovat rajoittuneita. Eräs nuori venäjänkarjalainen totesi Helsingin Sanomien haastattelussa: ”Eivät lapset puhu keskenään karjalaa. Meitä pidettäisiin ulkomaalaisina tai avaruusolioina, jos alkaisimme kaupungilla puhua karjalaa.” (Helsingin Sanomat 16.7.2015.) Karjala ei ole virallinen tai hallinnon kieli Karjalan tasavallassa eikä myöskään karjalan toisella puhuma-alueella Tverin seudulla. Karjalan tasavallassa karjalaa on esitetty tasavallan toiseksi viralliseksi kieleksi, mutta lakiehdotus hylättiin täpärästi vuonna 1998 (ks. Karjalainen & al. 2013: 52), eikä asiaan ole tällä hetkellä muutosta näköpiirissä. Karjalan tasavallan virallinen kieli on siis venäjä, mutta laki *Karjalan, vepsän ja suomen kielelle Karjalan tasavallassa annettavasta valtion tuesta* vuodelta 2004 takaa oikeuden ”karjalan, vepsän ja suomen kielen vapaaseen valintaan ja käyttämiseen kanssakäymisessä, kasvatuksessa, opetuksessa ja luomis-työssä” (ks. mts. 90). Tämä laki on kuitenkin luonteeltaan vain mahdollistava, eikä se velvoita viranomaisia mihinkään. (Lisäksi laista puuttuu lyydin kieli, joka Venäjällä perinteisesti on luettu karjalan kieleen kuuluvaksi, mutta on jäänyt lain soveltamisessa väliinpuotoajaksi.)

Karjalan nykytilanne näyttää siis kaikkiaan haastavalta. Yhteiskunnallisten rakenteiden ulkopuolelle jääneen kielen asemaa voi silti tukea monin tavoin, mutta tällöin korostuu yksilötason aktiivisuus. Niin Venäjällä kuin Suomessakin on edelleen runsaasti sellaisia vanhempia (ja vähän nuorempiakin) ihmisiä, jotka ovat viettäneet lapsuutensa vahvasti karjalankielisessä tai jopa lähes täysin karjalankielisessä lähiympäristössä ja jotka pystyisivät edelleen välittämään äidinkieltään nuoremmalle polvelle. Kielen aktivointi olisi siis mahdollista. Sarhima on korostanut isovanhempien sukupolven merkitystä kielen elvytyksessä ja voimaannuttamisessa yhden sukupolven yli (2017: 154–156). Olennaista ei ole, miten karjalaa puhutaan – hyvin vai huonosti tai mitä murretta – vaan että sitä ylipäätään puhutaan. Jos karjala elää tulevaisuudessa, se tulee käytännössä elämään kaksikielisissä kieliyhteisöissä ja yleensä myös kaksikielisissä perheissä.

Kirjakieli

Kysymys karjalan kirjakielestä on myös parhaillaan ajankohtainen. Karjalan kielellä on kirjoitettu jo parinsadan vuoden ajan (Matteuksen evankeliumin käännös tverinkarjalaksi ilmestyi v. 1820), mutta runsaammassa määrin karjalaksi on kirjoitettu vasta aivan viime vuosikymmeninä. Venäjällä on 1990-luvun alusta lähtien kehitetty ja käytetty kahta kirjoitettua karjalan varieteettia: livvinkarjalaa ja vienankarjalaa, joilla molemmilla julkaistaan säännöllisesti. Lisäksi on julkaistu jonkin verran kolmannella varieteetilla tverinkarjalaksi sekä myös lyydiksi. Suomessa julkaisu-toiminta on ollut pääosin livvinkielistä, ja myös joitakin eteläkarjalaksi kirjoittavia on, mutta eteläkarjalalta puuttuu toistaiseksi vakiintunut kirjallinen standardi.

Karjalalla on siis tällä hetkellä monta kirjakieltä. Tilanne muistuttaa Virossa 1800-luvulle asti vallinnutta tilannetta, jolloin maassa oli käytössä kahden murteen, pohjois- ja eteläviron, mukaiset kirjakielet, kunnes pohjoinen murre vakiintui yleiseen käyttöön. Yleensä valtiollisen kehityksen myötä yhdessä maassa onkin päädytty yhteen kirjakieleen (kuten mm. Suomessa). (Toisenlainen tilanne on kylläkin esim. Norjassa, jossa on käytössä kaksi kirjakieltä.)

Kysymykseen, mikä on karjalan kirjakielten määrä tulevaisuudessa, on vaikea vastata. Tärkeää joka tapauksessa olisi, että suomen- ja venäjänkarjalaiset voisivat käyttää yhteistä kirjoitetun kielen muotoa, jotta pienen kielen yhtenäisyys tältä osin voisi säilyä. Karjalan kielen puhujayhteisöähän jakoi pitkään itärajan rautaesirippu, joka esti kanssakäymisen Venäjän ja Suomen karjalankielisten kesken, mutta nykyään kontaktit ovat jälleen mahdollisia. Suomenkarjalaisten kahdesta kielimuodosta livvinkarjalalla on tähän asti ollut kirjoitettuna valta-asema, koska sillä on suhteellisen vakiintunut kirjallinen variantti (mikä tietenkin asettaa nämä kaksi kieliryhmää eriarvoiseen asemaan).

Tärkeitä standardoidun karjalan foorumeita ovat säännöllisesti ilmestyvät karjalankieliset aikakaus- ja sanomalehdet. *Karjal Žurnualu* on Suomen karjalankielisten verkkolehti (<http://verkolehti.karjal.fi/>), jonka kielimuotona on pääasiassa livvinkarjala ja joka ilmestyy verkkosisällön lisäksi paperimuotoisena lehtisenä 4 kertaa vuodessa. (Suomessa on vuodesta 2012 lukien voitu saada valtiovastusta karjalankielisen lehden tai verkkolehden julkaisemiseen.) Tärkeä karjalan kielen ja sen puhujajoukon yhtenäisyyden ylläpitäjä on Venäjällä ilmestyvä *Oma Mua* -lehti, jossa on kirjoituksia sekä livvinkarjalaksi että vienankarjalaksi (lehteen yhdistettiin 2010-luvun alkupuolella vienankielinen *Vienan Karjala* -lehti), mutta kirjoituksia julkaistaan silloin tällöin myös eteläkarjalaksi ja lyydiksi. *Oma Mua* on myös netissä (<http://www.omamua.ru/>).

Tverissä julkaistaan lehteä nimeltä *Karielan šana*, joka on kaksikielinen: jutut ovat karjalaksi ja venäjäksi. Lehti on tähän asti ilmestynyt noin kerran vuodessa, mutta säännöllisessä julkaisemisessa on viime aikoina ollut vaikeuksia. Muutenkin tverinkarjalan ja Tverin karjalaisten asema on hankala, koska he ovat erillään Karjalan tasavallasta ja sen karjalanpuhujista eivätkä he saa kielelleen yhteiskunnan tukea ja huomiota siinäkin määrin kuin mihin Karjalan tasavallassa on mahdollisuus.

Myös muita verkkosisältöjä karjalaksi on, mm. tekeillä oleva karjalankielinen Wikipedia (kolmella eri murteella). Eetterimedian puolella tärkeä avaus ovat olleet Suomen Yleisradion karjalankieliset radiouutiset (*Yle uudizet karjalakse*), jotka toimitetaan livvinkarjalaksi. Uutisia lähetetään viitisen minuuttia viikossa, ja ne löytyvät sen jälkeen netistä. Karjalankieliset uutiset ovat tärkeitä kielen aktivoinnissa ja ylläpidossa mutta etenkin sanaston kehittämisen kannalta, sillä niissä käsitellään erilaisia nykyisen yhteiskunnan ilmiöitä ja tapahtumia, joiden nimityksille tarvitaan tuoreita käännösvastineita. Venäjällä Karjalan television kansallinen TV-toimitus valmistaa uutis- ja ajankohtaisohjelmia karjalan, vepsän ja suomen kielillä. Nettisivujen mukaan tämän lähetystoiminnan tavoitteena on lähinnä kansanperinteen ja kulttuurin vaaliminen (Karjalan radion verkkosivut). Näitä ohjelmia ja uutispätkiä löytyy netistäkin.

Kirjakielen käyttöön ja kehittämiseen liittyy myös tekstien kääntäminen toisista kielistä. Karjalaksi kääntäminen on tullut erityisen ajankohtaiseksi 2000-luvulla, kun kirjoittaminen ja julkaiseminen karjalan kielellä on lisääntynyt. Myös Itä-Suomen yliopistossa on annettu kääntämisen opetusta parin viime vuoden aikana käännösesminaareissa. Kääntämisen kautta voidaan kehittää kirjoitettua kieltä rikastamalla ja monipuolistamalla ilmaisukeinoja ja toisaalta vakiinnuttamalla niitä. Tällaista kielen kehitystyötä voisi osaltaan tehdä sellainen kielenhuollon ja kielineuvonnan elin, lautakunta tai vastaava, jollainen karjalalta Suomessa puuttuu. Luonnollisestikin kääntämisen kautta kieleen voi myös siirtyä vaikutusta niistä kielistä, joista tyypillisesti käännetään, karjalan tapauksessa venäjistä ja suomesta.

Karjalan kirjakielistämisen prosessi on tällä hetkellä vielä kesken, joskin kaksi kirjoitettua varieteettia, vienankarjala ja livvinkarjala, ovat standardoitumisessaan jo varsin pitkällä. Jotta kommunikaatio kieliyhteisössä olisi laajemmin mahdollista, yhteisö tarvitsee sellaista yhteistä käyttökoodia, joka takaa keskinäisen ymmärryksen ja yhdistää puhujia. Karjalaiseen kieliyhteisöön on kielimuotojen eroista huolimatta mielestäni luontevaa lukea kaikki perinteisen kielenimityksen *karjala-aunus* alaan kuuluvat kielimuodot sekä lyydi, jo siksikin että kielten elvytykselle ja voimaannuttamiselle on eduksi yhteisvoimin toimiminen.

Kirjakieli pohjautuu nimenomaan puhuttuun kieleen, mutta tyypillisesti se myös eriytyy siitä ja erilaisista puhutuista yksilökielistä. Kirjakieli ei kuitenkaan kehkeydy lähtöaineksistaan aivan sattumanvaraisesti eikä automaattisesti. Vaikka kirjakielen kehitys voikin olla tietyissä määrin luonnonvarainen prosessi, siihen kuuluu aina myös tietoisia valintoja ja prosessin ohjailua. Lähtökohtana on kirjakielen ymmärrettävyys käyttöyhteisössään, mikä edellyttää kielen eri alueellisten varieteettien huomioonottoa. (Tämä koskee siis mitä hyvänsä kirjakielistyvää kieltä, ei vain karjalaa.) Kirjakieleen valikoidaan ja valikoituu sellaista kielenainesta, joka on kielen senhetkisen käyttäjäkunnan kannalta pikemmin yleistä ja tavallista eikä niinkään suppea-alaista tai paikallista. Jo esimerkiksi ensimmäinen suomenkielinen koko Raamatun käännös vuodelta 1642 oli kielellinen kompromissi, jota oli tarkoitus ymmärtää maan eri kolkissa.

Nyt 2000-luvulla eletään kuitenkin toisenlaisessa maailmassa kuin esimerkiksi suomen kirjakieltä synnytetessä ja kehitettäessä. Kielen käyttöympäristö ja käytötavat ovat osin muuttuneet, ja kommunikaation muodot ovat moninaisemmat. Tänäpäin ei viestitä pelkästään kasvokkain tai lähiyhteisössä eikä pelkästään kirjojen tai muunlaisten painettujen tekstien kautta, vaan myös esim. verkossa tai mobiililaitteilla ja maantieteellisesti ehkä hyvin kauaskin. Sellaiselle alueellisesti sirpaloituneelle kieliyhteisölle kuin karjalalle nämä uudet kommunikaatiomuodot uudenaikaisine mahdollisuuksineen voivat nousta hyvinkin tärkeiksi.

Kirja- tai yleiskielen luonne ja tarpeet voivat siis olla nykyään erilaiset kuin aiemmin. Nykyisille kommunikaatiomuodoille on myös ominaista vaihtelevampi, yksilöllisempi ja vähemmän normatiivinen, sanalla sanoen joustavampi kielenkäyttö perinteiseen kirjakieleen verrattuna. Karjalan kielenkin kohdalla on esitetty sellaisia ajatuksia, jotka veisivät pois perinteisestä normitetusta, piirteiltään vakiinnutetusta ja melko variaatiottomasta kirjakielestä. Tutkija Esa Anttikoski on todennut, että ”[e]lävän karjalan kielen säilymistä, kansallisen kulttuurin kehittämistä ja etnisen identiteetin vahvistumista voidaan nykytilanteessa edistää eri murteisiin perustuvien, löyhästi normitettujen ja käyttäjilleen mahdollisimman läheisten kirjakielen varianttien avulla” (Karjala 5.9.2002 s. 3). Myös karjalan kielen professori Pekka Zaikov on todennut, että kunkin karjalankielisen tulisi voida käyttää omaa varieteettiaan (tai sille läheistä varieteettia) kirjoitettuna. Tämä ajatus on motivoinut myös tähänastista kahden kirjakielen kehittämistä rinnakkain. Jos itseilmaisuuksia karjalaksi käy liian vaikeaksi, käy helposti niin, että käytetäänkin karjalan sijasta toista kieltä: suomea tai venäjää. (Ks. Zaikov 2003: 40–41; Kunnas 2006: 229–230.)

Huomionarvoisena periaatteellisena mahdollisuutena olisi siis se, että tiukkaan paalutetun normikirjakielen sijaan kirjallisesti käytetyssä karjalassa voisi olla enemmän variaatiota, erilaisia vaihtelevia muotoja ja ilmaisutapoja käyttäjiensä kielipohjan sekä myös käyttötilanteen mukaan eikä vaadittaisi yksiä ainoita ”oikeita” muotoja perinteisen kirjakielen tapaan. Myös se seikka, että karjala ei ole minkään valtion virallinen kieli, voisi puhua suuremman vapauden puolesta. Kieli voisi siis olla enemmän käyttäjäyksilönsä kuva, käyttäjälähtöinen ja käyttäjälleen läheinen, ei erikseen opetettava, uusi variantti. Luonnollisesti aina myös kuulija tai tekstin vastaanottaja otettaisiin tapauskohtaisesti huomioon kielellisissä valinnoissa. Kielen käyttäjä pyrkii luonnostaan tulemaan ymmärretyksi ja valitsemaan sellaiset ilmaisukeinot, joilla tähän tavoitteeseen päästään. Ymmärrettävyys ei siis ehkä olisi ylitsepääsemätön ongelma. Kielitieteilijän näkökulmasta karjalan murteet ovat keskenään ymmärrettäviä, mikä ei kuitenkaan välttämättä vastaa kielenpuhujien kokemusta eri murteista ja niiden välisistä eroista tai ymmärrettävyydestä.

Pohdinnoissa varioivasta tai joustavasta kirjakielestä ollaan kuitenkin aika kaukana karjalaksi tai muillakaan kielillä kirjoittamisen todellisuudesta. Tarvittaisiin sekä uskoa että tahtoa sellaiseen ajatteluun, että kirjakieli tai yleiskieli kielimuotona sietää variaatiota ja yksilöllisyyttä enemmän kuin tavallisesti olemme ajatelleet. Anttikosken sanoin karjalan kirjakieltä voitaisiin lähteä kehittämään ”väljin normein, suvaitsevalla ja sallivalla asenteella” (Karjala 5.9.2002 s. 3). Kuitenkaan sellainen

ajattelu, joka on kielentutkijoille mahdollista, ei välttämättä saa helposti jalansijaa puhujien yhteisössä. Kirjakielen lumo on vahva: luultavasti valtaosa kirjakielen käyttäjistä haluaa edelleen tietää, miten sanotaan oikein ja mikä puolestaan on ”väärin” sanottu.

Karjalan kielen huoltoa ja karjalan kielen käyttöön liittyvää neuvontaa ei ole Suomessa tällä hetkellä järjestetty mitenkään (eikä koskaan aiemminkaan ole). Venäjällä sen sijaan on vuodesta 2004 toiminut karjalan ja vepsän kielilautakunta (livviksi *Karjalan da vepsän kielien sanasto- da oigiehkirjutuskomissii*). Suomessa kielen aseman parantamisen sekä maamme kielten tasavertaisuuden kannalta ymmärrettävä on se karjalan kielen etua valvovien kansalaisaktiivien esittämä vaatimus, että karjalalla pitäisi olla oma kielilautakuntansa (Karjalan liiton verkkosivut), samalla tavoin kuin muillakin Suomessa vanhastaan puhutuilla kielillä on (Kotus). Toistaiseksi karjalalle ei tällaista lautakuntaa tai neuvottelukuntaa kuitenkaan olla saamassa, ainakaan Suomen valtion tai Itä-Suomen yliopiston järjestämänä. Toisaalta en ole varma, onko perinteinen kielilautakunta enää nykyajan vastaus kielen standardointiin ja kehittämiseen. Kirja- tai yleiskielen asiaa voitaisiin ehkä hoitaa ja edistää joustavammin muin keinoin, esim. joukkoistamalla, kielen käyttäjien talkoilla ja muilla yhteisöllisillä keinoilla ilman keskusjohtoisuuden ja tiukan normatiivisuuden henkeä. (Joka tapauksessahan on niin, että kirjakieli ei synny eikä vakiinnu ilman kielen käyttäjäyhteisöä.) Lautakunnan sijaan jo yksi palkattu karjalan kielen asiantuntija – kielen kehittäjä ja huoltaja – voisi saada paljon aikaan kielen hyväksi.

Myöskään ajatus karjalan yhdestä yhtenäisestä kirjakielestä ei tunnu tällä hetkellä oikein realistiselta. Venäläisen kielentutkijan Bubrihin 1930-luvulla kehittämä karjalan yhteinen kirjakieli, joka pohjasi eteläkarjalaan ja jossa oli aineksia eri murteista, ei saanut aikoinaan ilmaa siipiensä alle – mihin tosin saattoivat vaikuttaa myös tuon ajan poliittiset olosuhteet (ks. Anttikoski 1998). Ajatusta yhtenäisestä kirjakielestä vaikeuttaa myös se, että karjalankielisten ryhmäidentiteetti on todettu suhteellisen heikoksi (ks. Kunnas 2006: 241–242). Toisaalta nykytilannekaan ei tunnu pitemmän päälle mahdolliselta, ts. se, että näin pieni kieliyhteisö pystyisi ylläpitämään kolmea tai neljää eri kirjakieltä, kun yhdellekään niistä ei ole tarjolla yhteiskunnan tukea ainakaan mitenkään merkittävässä määrin ja myös karjalaa kirjoittamaan harjaantuneiden ihmisten määrä on melko vähäinen.

Karjalan kieli on tällä hetkellä tienhaarassa. Kun kieli on lähes sammumisen partaalla, tämän uhkaavan kehityksen välttämiseksi tai hidastamiseksi tarvittaisiin erittäin määrätietoisia toimia niin viralliselta valtiovallalta kuin muiltakin toimijoilta. Karjala on aina ollut elävä käyttökieli, mutta nykyajassa elääkseen se tarvitsee välttämättä uusia komponentteja: uusia käyttöaloja, uusia puhujia ja kirjoittajia ja samalla kielen päivitystä ja täydennystä, ajantasaistusta nykyhetkeen, myös ajattelussa ja asenteissa.

Laajentumiseensa ja uuden suunnan löytämiseen karjala voi saada aineksia myös perinteisen puhujayhteisönsä ulkopuolelta. Tietoisuus karjalan kielestä ja kiinnostus sitä kohtaan on Suomessa selvästi kasvamassa ja on tällä hetkellä luultavasti paremmalla tasolla kuin koskaan viime sotien jälkeen. Myös Venäjän Karjalassa on

paljon kieliaktiiveja ja -aktivismia. Puhujajoukon vähenemistä voi kompensoida yleisen tiedostuneisuuden ja aktiivisuuden lisääntymisen kautta, vaikka se ei suoraan johtaisikaan kielen siirtymiseen uusille puhujille.

Yksityisten aktiivisten, kieltä käyttävien tai suosivien ihmisten, ns. kieliaktivistien, panos on ollut aikoinaan merkittävä suomen kielen yhteiskunnallisen aseman vakiinnuttamisessa ja kirjakielen luomisessa. Samoin karjalan kielikin voi elpyä tai pelastua nähdäkseni vain yhteisöllisyyden, yhteishengen ja yhdessä tekemisen kautta. Tässä esimerkiksi seuratoiminta ja muu yhteisöllinen aktiivisuus korostuu. Suomessa erityisesti ortodoksinen uskonto ja ortodoksisen kirkon toiminta on jo pitkään ollut keskeinen karjalaisuutta ja karjalankielisyyttä ylläpitävä voima. Kaikkiaan uhanalaisen kielen elvyttämiseen ja voimaannuttamiseen tarvitaan monenlaista ja monentasoista panostusta: yksilötasolta aina institutionaalsiin toimijoihin ja valtiollisiin päättäjiin. Tänä vuonna onkin Suomessa käynnistymässä valtion tukema laaja karjalan kielen elvytysohjelma. (Karjalainen 4.1.2017 s. A20). Myös parlamentaarisesti valittujen elinten (kuten eduskunnan, kunnanvaltuustojen, kuntien lautakuntien ym.) päätökset olisivat kielen aseman ja elvytyksen tukena tärkeitä, koska tällaiset päätökset tulisi parlamentarismien hengessä saattaa toimeenkin, ts. ne ovat luonteeltaan velvoittavia.

Vaikka kielipolitiikka onkin valtiollista, on syytä muistaa, että karjalan kielelle tarpeelliset elvytystoimet, kielen voimaannuttaminen ja kirjoitetun kielen standardointi koskettavat koko karjalankielistä yhteisöä, sekä Suomessa että Venäjällä. Näissä toimissa suomalaisten olisi edettävä yhteistyössä venäjänkarjalaisten kanssa ja myös hyödyntäen Venäjällä jo aikaansaattua kirjoitettujen kielimuotojen vakiintuneisuutta. Suomessa voitaisiin ottaa mallia myös siitä, että Venäjän Karjalan kielitivismissa ovat kiinteässä liitossa tasavallan kaikki kolme itämerensuomalaista vähemmistökieltä: karjala eri varieteetteineen sekä vepsä ja suomi. Venäjän itämerensuomalaiset näyttävät tässä hallinnon ja päättäjien mahdollisista epäsuotuisista asenteista ja toimenpiteistä huolimatta vaikeissakin oloissa yhteistyön ja hengenluonnin mallia suomenkarjalaisille.

Suomenkarjalaisten piirissä on tällä hetkellä meneillään kielikiista. Kyse on kahden Suomessa vanhastaan puhutun karjalan murrevariantin, livvinkarjalan ja eteläkarjalan, ja niiden puhujien tai ehkä paremminkin viiteryhmiä ristiriidasta, joka koskee etenkin tuki- ja elvytystoimien rahallista kohdentamista näiden kahden murreryhmän kesken. Tämän vuoksi Raja-Karjalan alueen perinnettä ylläpitävistä pitäjänseuroista yksi, Suojärven pitäjänseura, on sanoutunut irti yhteistyöstä Karjalan Kielen Seuran kanssa ja ajaa nyt itsenäisesti yhden karjalan varieteetin, eteläkarjalan, asiaa. Karjalan Kielen Seura, joka on perustettu vuonna 1995, on olemassaolonsa ajan harjoittanut koko Suomen karjalankielisen yhteisön kattavaa edunvalvontatyötä.

Tämänhetkinen kielikiista kytkeytyy samalla kysymykseen karjalan kirjakielistä tai kirjakielistä. Livvinkarjalalla on kirjallinen variantti (jota käytetään myös Venäjällä), mutta eteläkarjalalla toistaiseksi ei (ellei melko vähän kirjoitettua tve-rinkarjalaa lasketa sellaiseksi). Suomessa jotkut kielipohjaltaan eteläkarjalaiset ovat omaksuneet kirjoitetuksi kielimuodokseen livvinkarjalan, mikä tilanne edustaa

murrerajan ylitystä samalla tavoin kuin se, että itäsuomalaiset käyttävät kirjakielenään paljolti länsimurteisiin pohjautuvaa kirjasuomea.

Tässä yhteydessä kielikiistasta voi mainita vielä sen, että kiistan osapuolina ei varsinaisesti ole kielitieteilijöitä. Keskustelu on kuitenkin laajentunut kielen tutkimuksen puolelle siltä osin, että eteläkarjalaa edustava taho on ruvennut hahmottamaan karjalan kieli- ja murrerajoja uudella tai vähintäänkin vaihtoehtoisella tavalla ilman kattavaa kielitieteellistä tarkastelua ja myös kieli- ja tutkimusyhteisön vakiintuneista nimityskäytännöistä osin poikkeavasti. Perinteisesti nimityksellä *varsinaiskarjala* on vakiintuneesti tarkoitettu kahden alamurteen, vienan- ja eteläkarjalan, muodostamaa kokonaisuutta, mutta tässä debatissa varsinaiskarjalalla on pitäjänseuran kielenkäytössä ruvettu tarkoittamaan pelkästään sen etelämurretta, eteläkarjalaa. Samoin livvinkarjala on haluttu nähdä pikemmin omana kielenään kuin karjalan kielen kuuluvana (käyttämällä lyhyttä nimivarianttia *livvi* korostetaan sen eroa varsinaiskarjalasta; ks. esim. Oma Suojärvi 3/2016 s. 4).

Lisänäkökulmana suomenkarjalaiseen murrekiistaan ja sen takana olleeseen kielimaantieteelliseen todellisuuteen voisi tuoda esiin sen, että vaikka kyse on kahden toisistaan selvästi eroavan murteen tai kielimuodon rajasta, näiden kahden varieteetin (eli etelä- ja livvinkarjalan) raja on Suomen Raja-Karjalassa kuitenkin vanhastaan ollut liukuva ja rajakarjalaismurteet ovat olleet leimallisesti sekamurteita (ks. esim. Genetz 1870: 206; Leskinen 1934: V–VI; Jeskanen 2011: 354; Uusitupa & Koivisto & Palander 2017: 78–80). Esimerkiksi Suojärvellä on vanhastaan puhuttu sekä eteläkarjalaa ja livvinkarjalaa että niiden eriasteisia sekoittumia.

Yliopisto

Itä-Suomen yliopistoon (silloiseen Joensuun yliopistoon) perustettiin vuonna 2008 karjalan kielen ja kulttuurin professuuri, ja sitä myötä avautui uutena mahdollisuus opiskella karjalan kieltä yliopistotasolla (ks. Palander & Zaikov & Uusitupa 2013: 371). Professorina ovat toimineet Pekka Zaikov vuosina 2009–2014 ja Vesa Koivisto vuodesta 2014 (Zaikov oli aiemmin nimitetty Petroskoin yliopiston karjalan kielen professoriksi 1999). Karjalan yliopisto-opetuksella on suorat vaikutukset myös karjalan kielen tutkimukseen, ja lisäksi sillä on käytännön merkitystä karjalan kielen yhteiskunnallisen aseman ja elävänä säilymisen kannalta.

Karjalan kielen tutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet. Ensimmäiset karjalan tutkijat 1800-luvulla olivat suomalaisia (mm. Sjögren, Ahlqvist ja Genetz), ja karjalan kielen tutkimus asettui luontaiseksi osaksi aikakaudelle ominaista suomen ja sen sukukielten historiallis-vertailevaa tutkimusta. Karjala oli itämerensuomalaisen kieliperheen jäsen ja tutkimusyhteyksissä tasaveroinen isompien sukukieltensä rinnalla.

Karjalaa kielellisesti kartoittavan 1800-luvun tutkimuksen jälkeen karjalan tutkimus alkoi tiivistyä 1900-luvun alkupuolella, kun Suomessa ryhdyttiin toteuttamaan laajaa karjalan kielen sanakirjaa, ja samoihin aikoihin myös neuvostokielitieteessä

alettiin kiinnostua karjalan kielestä. Suomessa karjalan kielen tuohon aikaan tutkijoilta saama huomio kohdistui kuitenkin ensisijaisesti itärajan takaiseen karjalaisväestöön ja heidän murteisiinsa, ts. venäjänkarjalaan. Meillä tallennettiin ja tutkittiin ahkerasti mm. rajan takaa tulleiden karjalaispakolaisten kieltä, mutta samaan aikaan kiinnostusta ei kuitenkaan riittänyt oman maan rajojen sisällä Raja-Karjalassa eläviin karjalankielisiin ja heidän kieleensä. Tämä painotus, jossa sekamurteet (joita suomenkarjala leimallisesti oli ja on) eivät olleet kielentutkimuksen kannalta kiinnostavia, näkyy niin julkaistussa tutkimuksessa kuin kieliaineistossakin. Suomenkarjalan aiemman käsittelyn vähäisyyteen törmättiin 2010-luvulla Itä-Suomen yliopiston FINKA-tutkimushankkeessa, jossa ensimmäisiä tehtäviä oli rajakarjalaismurteiden korpuksen kokoaminen tutkimusaineistoksi. Onneksi näitä murteita oli kuitenkin nauhoitettu vielä 1960- ja 1970-luvuilla varsin runsaasti Suomen kielen nauhoitearkistoon, kuten kaikkia karjalan venäjänpuoleisiakin murteita.

1900-luvulla pääpaino oli karjalan äänne- ja muoto-opin ja sanaston tutkimuksessa. 2000-luvulle tultaessa huomio karjalan tutkimuksessa on laajentunut mm. kielikontakteihin (muutenkin kuin karjalaan saatujen lainasanojen muodossa) sekä karjalan kielen yhteiskunnallisen ja kielisosiologisen aseman tarkasteluun. Karjalan kielikontaktien ja nykystatuksen tutkijoista voidaan mainita mm. Muusa Ojanen (Savijärvi), Anneli Sarhimaa, Raija Pyöli, Niina Kunnas ja Janne Saarikivi. Uusiin tutkimussuuntiin on sisällynyt myös uudenlaisen, tutkimuskohtaisen aineiston hankintaa mm. haastattelujen ja kyselyjen muodossa. Toinen suosittu tutkimuskohde niin Suomessa kuin Venäjälläkin on ollut nimistöntutkimus, joka osaltaan myös valaisee alueen historiaa sekä kielten kehitykseen liittyviä kysymyksiä. Myös karjalan ja suomen kielten kontakteja ja niiden pohjalta muotoutunutta suomenkarjalaa (rajakarjalaismurteita) on viime vuosina tutkittu aktiivisesti. (Tutkimuksesta ks. Palander & Zaikov & Uusitupa 2013: 362–363.)

Karjalan kieli ja kulttuuri on oppiaineena Suomessa yliopistotasolla ainoastaan Itä-Suomen yliopistossa, joka siten nyttemmin vastaa valtaosasta karjalan kielen opetusta ja tutkimusta maassamme. Lisäksi Helsingin yliopistossa on itämerensuomalaisten kielten professuuri ja opintoala, ja karjalaa on opetettu myös ainakin Oulun yliopistossa. Kotimaisten kielten (tutkimus)keskuksen eli Kotuksen toimialoihin karjalan kieli kuului 2000-luvun alkuvuosiin asti Karjalan kielen sanakirjan toimittamisen muodossa. Sanakirjan toimittajat tarjosivat tuolloin merkittävää karjalan kielen asiantuntemusta niin Suomen kuin Venäjänkin suuntaan. Kun vuonna 2011 astui voimaan uusi laki Kotimaisten kielten kesuksesta, siirrettiin muiden kuin suomen ja ruotsin kielten tutkimusvastuuta merkittävältä osin yliopistoille. Karjalan kielen tutkimus siirtyi tässä yhteydessä Itä-Suomen yliopistoon, käytännössä kuitenkin ilman vastaavia tutkijaresurssien siirtoja.

Itä-Suomen yliopiston karjalan kielen ja kulttuurin oppiaine on nyt toiminut vajaat kymmenen vuotta. Oppiaineessa on perus-, aine- ja syventävät opinnot. Oppiaineen tehtäväksi näkisin karjalan kielen olemuksen valottamisen mahdollisimman monipuolisesti ja kielen kaikissa ilmenemismuodoissa. Ala kattaa niin suomen- kuin venäjänkarjalankin, mutta Suomessa puhuttu karjala vaatii lisäksi erityishuomiota.

Tätä paikallisen karjalan tutkimusvelvoitetta Itä-Suomen yliopistossa on täyttänyt Suomen entisellä Raja-Karjalan alueella puhutun karjalan, ns. rajakarjalaismurteiden, tutkimus. Karjalan oppiaineelta edellytettävä tutkimus on kuitenkin suurimmalta osin tilapäisen ja sattumanvaraisen yliopiston ulkopuolelta haettavan rahoituksen sekä opiskelijoiden opinnäytetöiden varassa. Kaikkiaan tutkimusresurssit ovat tehtäväkenttään nähden niukat; opetuksen järjestämiseen resurssit sen sijaan ovat paremmat. Tutkimuksessa on tärkeää luoda toimivia yhteistyösuhteita ja yhteisiä tutkimushankkeita. Yhteistyökumppaneiksi sopivat hyvin esim. Itä-Suomen yliopiston osana toimiva Karjalan tutkimuslaitos sekä maamme karjalaisjärjestöt.

Karjalan oppiaineen vakiintunut asema yliopistossa antaa mahdollisuudet pitkäjänteiseen karjalan kieltä koskevan tiedon kokoamiseen, prosessointiin ja välittämiseen. Nykypäivänä kielitieteen tutkimusalojen laajennuttua karjalan kielen tutkimus voi olla yhtä moninaista ja monipuolista kuin minkä hyvänsä muun kielen. Rajaavana tekijänä on vain oppiaineen pienuus ja tutkijoiden vähäinen määrä, etenkin äidinkielisten tutkijoiden: tiettyjä kielen osa-alueitahan (kuten esim. semantiikkaa) pystyy syvällisemmin tutkimaan vain äidinkielen tutkija.

Karjala näyttäytyy siis tänä päivänä täyspätöisenä tutkimuskohteena niin perinteisessä fennistisessä tutkimusyhteydessä kuin myös nykyajan globaaleilla kielitieteen markkinoilla, joissa karjalalla on etunaan vielä uutuusarvo vähän tutkittuna ja verraten tuntemattomana kielenä. Karjalan kielen tutkimus voi olla luonteeltaan ”autonomista”, perinteistä kielentutkimusta, toisaalta myös kielen yhteiskunnalliseen tilanteeseen kytkeytyvää, jolloin kielentutkimuksella voi olla myös käytännöllisiä tavoitteita. Perusluonteinen kielen rakenteen tutkimus sekä sanaston tutkimus ja muu sanastotyö palvelevat osaltaan myös kielen standardointia. Juuri nyt olisi tarve tutkia enemmän karjalan kirjoitettua nykykieltä viimeisen parin–kolmenkymmenen vuoden ajalta, jotta nähtäisiin paremmin, mitä kirjakielelle on tämän kehitysrupeaman aikana tapahtunut.

Karjalan kielen tutkimuksen kannalta tärkeitä ovat olleet erilaiset tutkimushankkeet. Erittäin merkittävä karjalan kieleenkin kohdistunut tutkimushanke oli EU:n rahoittama yleiseurooppalainen ELDIA-hanke (*European Language Diversity for All*), joka kohdistui useaan Euroopan vähemmistökieleen ja jota johti Mainzin yliopiston professori Anneli Sarhima (ks. Laakso & al. 2013). Karjalasta tämän laajan kielisosiologisen kyselytutkimuksen kohteena olivat suomenkarjala sekä Venäjän livvinkarjala. Hankkeen tavoitteena oli nykyisiä puhujayhteisöjä koskevan monipuolisen tiedon saamisen lisäksi kartoittaa kielipolitiikan puutteita eri maissa sekä luoda tietoa tulevaisuuden kielipoliittisia toimia varten (Sarhima 2017: 187). ELDIAn vuonna 2013 ilmestyneet raportit suomen- ja venäjänkarjalasta (Sarhima 2013; Karjalainen & al. 2013) ovat merkittäviä dokumentteja karjalan kielen tilanteesta kahdessa maassa 2000-luvun alussa.

Vuosina 2011–2013 Itä-Suomen yliopistossa toimi Suomen Akatemian rahoittama hanke *Suomen ja karjalan rajalla: näkökulmia lähisukukieliin ja niiden murteisiin* (FINKA; hankkeen johtajana prof. Marjatta Palander). Tässä hankkeessa tavoitteena oli selvittää, miten kahden läheisen sukukielen, karjalan ja suomen, kontaktit

ovat muokanneet Suomen Raja-Karjalassa puhuttuja kielimuotoja, joiden jatkajia nykyään puhutut suomenkarjalan varieteetit ovat. Alueen kielimuodot ovat kahden kielen aineksia sisältäviä sekamurteita, joissa myös karjalan alamurteet sekoittuvat keskenään. Hanke on jo tuottanut aineskokoelman, Raja-Karjalan kielikorpuksen, jossa on n. 120 tuntia 1960- ja 1970-luvuilla tallennettua puhuttua kieltä tekstimuotoiseksi litteroituna, ja hankkeen tutkimustuloksia tulee lähivuosina julki useissa tekeillä olevissa väitöskirjoissa.

Parhaillaan meneillään olevassa, Koneen Säätiön vuoteen 2018 asti rahoittamassa Itä-Suomen yliopiston *Kiännä!*-hankkeessa (*Kääntäminen, elvytys ja uhanalainen karjalan kieli*; hankkeen johtajana dos. Helka Riionheimo) tarkastellaan karjalaksi kääntämistä eri näkökulmista. Hankkeen järjestämään käänösseminariin on kuulunut kontaktiopetusta luentoineen ja työpajoineen sekä harjoituksia ja kotitehtäviä. Kurssilla on siis opiskeltu ja harjoiteltu kääntämistä myös käytännössä. Samalla karjalan kielen kääntäjät ovat verkostoituneet keskenään (myös valtiorajan yli), ja kurssin opettajat ovat luoneet karjalankielistä kääntämissanastoa. Hankkeessa syntyy koko ajan uusia käännöksiä ja tietoa kääntämisestä karjalaksi, ja jo tässä vaiheessa hankkeesta on saatu sellaisia kokemuksia ja tuloksia, joista voi olla hyötyä toisillekin vähemmistökielille ja niiden elvytys- ja standardointityölle.

Niin ikään Koneen Säätiön rahoittama Itä-Suomen yliopiston hanke *Karjalan kielioipit* (hankkeen johtajana prof. Lea Siilin) pyrkii keräämään yhteen karjalan kielioipitietoa erityisesti morfologiasta sellaiseen muotoon, josta se on helposti löydettävissä ja josta saa kokonaiskuvan siitä, mistä kaikkialta kielioipillista tietoa ja karjalan kielen kuvausta voi löytää.

Miten karjalan kielen tutkimus ja opetus yliopistossa sitten voivat vaikuttaa karjalan kielen asemaan, sen säilymiseen ja sen eri varieteettien asemaan tulevaisuudessa? Tärkeää ensinnäkin on, että karjalaa ylipäänsä opetetaan ja opiskellaan. Karjalan yliopisto-opetus tuottaa uusia ja monenlaisia karjalan kielen asiantuntijoita, jotka ovat motivoituneita toimimaan karjalan kielen hyväksi. Karjalan opiskelu yliopistossa on etenkin nuoremmalle sukupolvelle mahdollinen keino toimia karjalaisen kieliyhteisön eteen ja koulututtua tekemään tärkeää karjalan kieltä koskevaa valistustyötä. Karjalaa yliopiston kielitaitokursseilla opiskelevien määrä on verraten suuri, n. 20–25 henkeä joka vuosi, ja heidän tulevilla toiminnallaan voi olla todellista konkreettista vaikutusta työssä karjalan kielen voimaannuttamiseksi. Yliopisto-opetuksen kautta saadaan koulutetuksi monipuolisesti (aineyhdistelmästä riippuen) esim. asiantuntevia opettajia karjalan kielen kursseille ja oppimateriaalien laatijoita sekä kielikysymyksissä aktiivisia, kantaa ottavia ja konsultoivia asiantuntijoita tai muita yhteiskunnallisia toimijoita. Erityisesti kannattaa huomata se, että karjalan yliopisto-opiskelijat ovat pääosin karjalankielisen yhteisön ulkopuolisia, ts. heidän kotikielensä ei ole karjala (joskin monet kylläkin ovat karjalankielisten jälkeläisiä), mikä tuo laajempaa kosketuspintaa muuhun yhteiskuntaan, etenkin sen nuorempaan polveen. Karjalan kielen läsnäolo näkyy Itä-Suomen yliopistossa monin tavoin, ja karjalan kieli tuo myös yliopistolle näkyvyyttä Pohjois-Karjalan alueella ja laajemminkin.

Yliopistossa karjalan kielitaitokursseilla opetettavina kielimuotoina ovat tähän asti vaihdelleet vuorovuosina vienankarjala ja livvinkarjala. Tänä vuonna on ollut lisäksi tverinkarjalan kurssi, tulevina vuosina on luvassa myös eteläkarjalan ja lyydin opetusta. Kielitaitokursseilla tarjotaan jatkumo peruskurssi – jatkokurssi – keskustelukurssi (sekä lukupiiri, jossa ovat mukana karjalan eri kirjoitetut kielimuodot). Tärkeää on huomata se, että yhden karjalan variantin opiskelu antaa valmiuksia myös muiden karjalan varianttien hallintaan tai vähintäänkin ymmärtämiseen. Karjalan yliopisto-opinnot tarjoavat näköaloja ja ymmärrystä karjalan eri muotoihin ja niiden välisiin suhteisiin.

Yliopisto kantaa osaltaan yhteiskunnallista vastuuta karjalasta, suomalaisesta vähemmistökielestä, sen elvyttämisestä ja sen aseman parantamisesta maassamme. Tällä hetkellä karjalan erilaiset elvytystoimet, kielen yhteiskunnallisen aseman parantaminen sekä kirjoitetun karjalan edelleenkehittäminen ovat erityisen ajankohtaisia tehtäviä, jotka pätevät sekä Suomessa että Venäjällä puhuttavaan karjalan kieleen. Tähän työhön tarvitaan kielen asiantuntijoita sekä tutkimustietoa, jota yliopisto tuottaa mutta nykyresurssein ei kuitenkaan riittävästi.

Tulevaisuudessa karjalan kielen tutkimuksen ja opetuksen suuntaaminen ja sen haasteet kumpuavat merkittävältä osin kielen yhteiskunnallisesta tilanteesta Suomessa ja Venäjällä. Uhanalaisen kielen kohdalla nousevat väistämättä esiin kielen säilymiseen ja säilyttämiseen nivoutuvat kysymyksenasettelut ja tutkimusongelmat. Kielen ylläpidon ja elvytyksen tueksi tarvitaan sekä perustutkimusta että yhteiskunnallista vaikuttamista.

Lähteet

- Anttikoski, Esa 1998: *Neuvostoliiton kielipolitiikkaa: Karjalan kirjakielen suunnittelu 1930-luvulla*. Lisensiaatintutkielma. Joensuun yliopisto.
- Genetz, Arvid 1870: Kertomus Suojärven pitäjäästä ja matkustuksistani siellä v. 1867. – *Suomi* II: 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hämynen, Tapio 2013: Rajakarjalaisen kieliyhteisön rapautuminen ja karjalankielisten määrä Suomessa. – Pekka Suutari (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 182–213.
- Jeskanen, Matti 2005: Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopisto. 215–285.
- Jeskanen, Matti 2011: Karjalan kieli Suojärvellä. – Tapio Hämynen (toim.), *Omal mual vierahal mual. Suojärven historia III*. Saarijärvi: Suojärven Pitäjäseura. 352–357.
- Karjalainen, Heini, Ulriikka Puura, Riho Grünthal & Svetlana Kovaleva 2013: *Karelian in Russia. ELDIA case-specific report*. Studies in European Language Diversity 26. Mainz.
- Karjalan liiton verkkosivut = Karjalan liiton verkkosivut. Karjalan Liitto ry 2018. <<https://www.karjalanliitto.fi/karjala-ja-karjalaisuus/karjalainen-kulttuuri/karjalainen-puheenparsi/karjalan-kieli.html>> 14.2.2018

- Karjalan radion verkkosivut = Karjalan radion verkkosivut. Kansallinen TV-toimitus. <<http://www.karjalanradio.narod.ru/tv.html>> 16.2.2017
- Kotus = Kotimaisten kielten keskus. Kotimaisten kielten keskuksen kielilautakunnat. <http://www.kotus.fi/kielitieto/kielipolitiikka/kotimaisten_kielten_keskuksen_kielilautakunnat> 16.2.2017
- Kunnas, Niina 2006: Yksi, kaksi vai monta kirjakieltä? Vienankarjalaisten kanta kirjakieli-debattiin. – *Virittäjä* 110: 229–247.
- Laakso, Johanna, Anneli Sarhimaa, Sia Spiliopoulou Åkermark & Reetta Toivanen 2013: *Summary of the research project ELDIA (European Language Diversity for All). Abridged English-language version of the ELDIA comparative report*. Vienna: University of Vienna.
- Leskinen, Eino 1934: *Karjalan kielen näytteitä II. Aunuksen ja Raja-Karjalan murteita*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 193. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palander, Marjatta, Pekka Zaikov & Milla Uusitupa 2013: Karjalan kielen tutkimusta ja opetusta kahden puolen rajaa. – Pekka Suutari (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 358–385.
- Pyöli, Raija 1994: Nämil bednoil rajažil. Venäläis-aunuksenkarjalaisista kontakteista. – *Kahden Karjalan välillä. Kahden riikin riitamaalla*. *Studia Carelica Humanistica* 5. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. 245–252.
- Sarhimaa, Anneli 2013: *Karjalan kieli Suomessa. ELDIA-projektin tuloksia*. *Studies in European Language Diversity* 27.1. Mainz.
- Sarhimaa, Anneli 2017: *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Tietolipas 256. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Uusitupa, Milla & Vesa Koivisto & Marjatta Palander 2017: Raja-Karjalan murteet ja raja-alueiden kielimuotojen nimitykset. – *Virittäjä* 121: 66–106.
- Zaikov, Pekka 2003: Karelian Language in the Republic of Karelia. – Esa Anttikoski (toim.), *Developing written Karelian. Papers from the Karelian session of the 11th International Conference on Methods of Dialectology*. *Studies in Languages* 38. Joensuu: University of Joensuu, Faculty of Humanities. 38–44.